

ki böyle yaşamak için çaba sarf etme cesaret ve kararlılığını gösterip gösterememekten. Bir an için kendi çıkarlarımızı bir yana bırakıp olana bakmayı denersek daha sağlıklı olarak nesnemizi görebiliriz -ki bu nesne de saf bir nesne değil, yaşananlar ve düşünülenler bağlamında oluşmuş/oluşturulmuş bir nesnedir. Aksi halde nesnemiz hep elimizin altından kayacaktır. Bunun sonucunda ise insanın kendisi bir nesneye, üzerinden politikalar üretebileceğimiz bir araca dönüşecektir -ki olagelen de budur. Hukuksuzluğun kol gezdiği dünyamızda ise, "*tek bir insan hayatının değeri ne demektir?*" diye sormak gerekiyor. Bu soruyu sormayı ve bu soru üzerine düşünmeyi hukuku hiçe sayarak kendi hukuklarını uygulayanlardan beklemek "*doğru*" olmaz sanırım. Ve hukuk iktidarın ya da iktidarların hukuku olduğu sürece bunun olamayacağı

açıktır. Öyleyse bunların dışında kalanların bu soru üzerine düşünmesi gerekmektedir.

Bu nedenle, insanların birer sayı olarak görüldüğü ve insan hayatının değerinin birer sayıya indirildiği çağımızda Yargıç Hayward'ın sözünü yeniden düşünmekte yarar var. Bunun içindir ki, hukuk kavramının iyi temellendirilmiş bir bağlama oturtulması ve her yeni durumda yeniden ve yeniden ele alınıp irdelenmesi gerektiğini düşünüyor ve "*hukuk*"un, yasaların tek bir insan hayatının değerini hesaba katarak oluşturulması veya düzenlenmesi gerektiğini belirtmek istiyorum. Ve sözlerimi şöyle bitirmek istiyorum: "*Tek bir insan hayatının değerine sahip çıkmak insanın onuruna sahip çıkmaktır.*" Bunu yapacak kişilerin başında da hukuk insanları, hukukçular gelmektedir.

Ceza İnsanlaştırır mı?: Hegel'in ve Nietzsche'nin Yanıtı

Hamdi BRAVO*

"Ceza" sözcüğü pek çok olumsuz anlamı barındırır içerisinde. Gerçekleştirilen bir eylemin, alınan bir kararın, yapılan bir tercihin, takınılan bir tutumun ardından uygulandığı için, bu eylemin, kararın, tercihin ya da tutumun tanınmaması, kabul edilmemesi anlamına gelir. Cezaya maruz kalan bir etkinlik, doğruluğu ya da haklılığı konusunda bir şüphe uyandırır. Üzerine düşünülmemiş, iyi planlanmamış, sonuçları hesaplanmamış ya da olumlu bir amaç taşımayan bir etkinlik olarak görülenir. Ceza, kendimize yakıştıramadığımız, yediremediğimiz, onurumuzu zedelediğini hissettiğimiz; bizi küçük düşüren, hırçınlaştıran, saldırganlaştıran bir uygulamadır. Onda, genel kanı dikkate alındığında, insan onuruna yakışmayan bir yan vardır.

Bu nedenle, "cezanın insanlaştırmadığını" sorgulayan bir başlık ve bildiri tuhaf görünebilir. Ancak bu soruya ilginç yanıtlar verilebileceğini, bu sorunun bizi ilginç sonuçlara götürebileceğini söyleyebilirim.

Hegel bu soruya "Evet" yanıtı vermiştir. Bu yanıtı verirken de, "ceza", "suç", "hak", "toplumsallaşma" ve "ussallaşma" gibi kavramlar arasında ilgiye değer bağlar kurmuş, yanıtını bu kavramsal bağlar üzerine inşa etmiştir.

Doğal hukuk anlayışı, "insan" adı verilen varlığın, kendisine "insan olma" niteliğini kazandıran birtakım özelliklere doğuştan sahip olduğunu varsayar. Bu özelliklere sahip olması, onu birtakım haklara da sahip kılar. İnsanın "insanlığını" geliştirecek, gerçekleştirecek eylemleri yapması, onun doğal hakkı olarak görülür.

Hegel, insanın doğası gereği birtakım özelliklere sahip olduğunu ya da insanı insan kılan bir doğası olduğunu reddetmeyecektir. Ancak bu özelliklerin, onu, saptanabilir ve dile getirilebilir birtakım haklarla donattığını da kabul etmeyecektir. Ona göre, "haklar", soyut insanın, yani diğer insanlarla ve fiziksel çevresiyle ilişkilerinden soyutlanmış yalnız insanın sahip olabileceği şeyler değildir. Haklar, toplumsal yaşamla birlikte ve toplumsal yaşamın gerekliliklerine göre belirlenim kazanır.

Hegel'e göre "toplumsallaşma", insanların bir araya gelmesinden ya da ortak bir mekan üzerinde varlıklarını birlikte idame etmesinden ibaret değildir. Bir arada yaşamının bir amacı vardır: varlığını sürdürebilmek için gereksinimlerini "ortaklaşa çalışma"yla karşılamak. Bu ortaklaşa çalışmaysa, üzerinde yaşanan mekan gereksinimlerimizi karşılayabilecek biçime ve biçimde dönüştürmek için gerçekleştirilir. Kişi, varlığını sürdürebilmek için, kendisini bir işbölümü ağının içine katar; böylelik-

* Yard. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi

le de yalnızken sahip olduğu "doğal"; ama henüz "soyut" (yani, "gerçekleşmiş") haldeki özgürlüğünden vazgeçer.

Hegel'de "soyut özgürlük", henüz sadece bir "isteme" olarak var olan, ama istemesini doyurmasının yolunu bulamayan öznenin özgürlüğüdür. Bu tür özgürlüğün somutlaşması, ancak istemenin doyurulmasına hizmet eden meşru, uygun, ussal yolların bulunmasıyla olanaklıdır. Bu yollar, kişinin yalnızca kendi emeğiyle ve tek başına katedebileceği yollar değildir. İnsanın, gereksinimlerinin çeşitliliğini doyurmaya tek başına yetiştirebilmesi olanaksızdır. Bu yollar, ancak başkalarıyla ortaklaşa çalışmayı kapsar. Bu nedenle başkalarının emeğine gereksinim vardır. Gereksinimleri karşılamanın yollarının herkese yayılması, herkesçe paylaşılması gerekir. Yani, toplumsal yapının omurgasını oluşturan işbölümü ağının her bir parçası bir diğerkinin hizmetinde olmalı ve onun eksikliğini tamamlamalı ya da gereksinimini karşılamalıdır. Bu işbölümü dizgesi herkes tarafından paylaşılmadığında, gereksinim karşılama zinciri aksaklığa uğrar ve toplumsal varlığı korumak olanaksız hale gelir.

Bu açıdan bakınca, bir varlığı insan kılan *istemenci* değildir, istemesini doyurmasının biçimidir. Bir hayvanınkiyle farkı, insanınki toplumsal olmasıdır. Toplumsallıksa, Hegel için, ussallığın diğer yüzüdür. İnsan, *gereksinimlerini* karşılamanın yollarını kendi doğal yapısında hazır olarak barındırır. Sonradan, kendini, diğer insanları ve çevresini hesaba katarak, bunların değişik özellikleri üzerine ince ince düşünerek oluşturur. Bu oluşmuş ve yerleşmiş yollar, aslında, bireyin toplumsal yaşamdaki haklarını gösterir. Bu nedenle, hak, bir yapma tarzı, gereksinimlerini giderme yoludur aslında. Soyut özgürlüğünden vazgeçmiş kişi, bu "hak-

lar" yoluyla "toplumsal" ve "ussal" bir kılık kazanmış yeni bir tür özgürlük edinmiştir.

Hegel'in söylediklerini yorumladığımızda, şu iddiada bulunmak zor olmayacaktır. Toplumsal yaşam kurulmadan önce insan henüz "insan" değildir. Çünkü, bütün hayvanlar gibi, "isteme"ye sahip olduğu halde istemeyi doyurmak için henüz içgüdüsel olan ve insani olmayan yollara başvurmak zorundadır. Toplumdan önce, akıl, henüz hamdır. Yapılmış toplumsal *düzenlemeler* onun olgunluk düzeyinin göstergesidir. Dolayısıyla, Hegel için insan olmak, toplumsallaşmak ile özdeşdir ve nasıl bir insan olacağımızın içeriğini, hangi düzenlemelere sahip bir toplumda yaşadığımız belirler. İnsan olmak, insanın kendi doğal, öznel, bencil yanından arınması, kendini ve emeğini diğer insanların hizmetine sunması oranında gerçekleşen bir haldir.

Bütün bu söylenenler açısından bakıldığında, bir haklar dizgesi, bir toplumdaki herkes için gereksinimlerini karşılamanın meşru ve ortak yollarını gösteren etkinlikler dizgesidir. Toplum tarafından uygun, meşru, doğru sayılan bu etkinlikleri gerçekleştiren kişi, toplumun ussal bir birimi, bireyi olarak kabul edilir ve "hak sahibi bir varlık" olarak tanınır.

İlk bakışta "bağımsızlık"la olanaklıymış gibi görünen "özgürlük"ün gerçek temeli, karşılıklı bağımlılığa kaydırılmış olur.

Haklar olarak görünüm kazanan bu etkinlikler dizgesi, içinde yaşadığımız şeyler dünyasının, gereksinimlerimizi karşılayan bir "gerçeklik"e dönüşmesini, "şeyler"in bize uygun, bize hizmet eden bir biçime sokulmasını sağlar. Bu hakların tanınması ve herkes için genelleştirilmesi, bunların "yasalaşması" yoluyla

gerçekleşir. Yasalar aracılığıyla "özgürlük" yalnızca içsel bir özerklik olmaktan çıkıp dışsallaşabilir; yani bireyin eylemleri aracılığıyla gerçekleşen bir nitelik kazanır.

Bütün bu söylediklerimizi hesaba katarak, artık Hegel için "suç"un ve "ceza"nın ne anlama geldiğini açıklayabilmek olanaklı hale gelecektir.

Suç, bir birey tarafından kendi gereksinimini karşılamak üzere biçimlendiği ya da istemesine uygun hale getirildiği bir "şey"in değiştirilmesiyle oluşur. Şeye, hakkı olduğu için kendini işlemiş kişinin, suç aracılığıyla hakkı çiğnenir. Bu, toplum tarafından tanınan ve bireyin doğal özgürlüğünden vazgeçerek ve toplum için çalışarak edindiği bir hakkının geçersiz kılınması, yerine haksızlığın, bilerek ve isteyerek, ikame edilmesidir. Ama hak, mutlak olan tümel istemenin ifadesi olduğu için, kendisinin olumsuzlanması olan haksızlığa yerini bırakamaz. Bundan dolayı, kendisinin olumsuzlanması olan suçu, suçun olumsuzlanması olan ceza aracılığıyla ortadan kaldırmak, kendini yeniden oluşturmak zorundadır.

Ceza olumlu bir şeydir, aslında. Haksızlığa uğrayan kişi açısından, adaleti sağlar; cezaya maruz kalan kişi açısından da, onun ussal bir varlık olarak tanınıp onurlandırılmasını sağlar. Çünkü suç dünyanın kurulmuş olan ussal dizgesiyle çelişen bir eylemdir. Cezaysa, bireyin bunu anlamasını, kendi usdışı, bencil, öznel yanını görüp terk etmesini sağlar.

Yasanın ihlali yalnızca başkalarının haklarının ihlali demek değildir; o toplum içerisindeki bir birey olarak kişinin kendisi için geçerli bir hakkın da ihlali demektir. Ceza, usdışı bir eylem aracılığıyla gerçekleşenin olumsuzlanmasıdır. Ceza, bu usdışılığın, ussal

olduğu düşünülen bu bireye yakıştıramamasından kaynaklanır. Ceza, bireyin düşünen, ussal bir varlık olarak kabul ediliyor olduğunun kanıtıdır. Cezalandırılmama, yalnızca delilere ya da zihnen henüz olgunlaşmamış oldukları için çocuklara yönelik bir tavrıdır.

Devlet açısından ceza, devletin üzerinde hüküm sürdüğü bireylerin istemelerinin usdışı, öznel yanlarının değillenmesinden başka bir işlev görmez. Cezalandırma, devletin kurduğu ussal dünyanın usdışı bir öğeden arındırılması, ussallığın yeniden kurulmasıdır. Dolayısıyla "hukuk", aslında bir toplumun ussallığının görünümüdür. Onun ussallık düzeyi ise, toplumu oluşturan bireylerin "insan olma" düzeyine karşılık gelir.

Nietzsche açısından baktığımızda da, "cezanın insanlaştırıp insanlaştırmadığı" sorusuna yanıt bulabilmek için, cezalandırmanın toplumsallaşmayla bağını incelemek gerekir. Nietzsche de toplumun kökenine, kuruluş ilkesine ya da varlık nedenine baktığında Hegel'le aynı sonuca varır: Toplumun varlık nedeni, insanın gereksinimlerini tek başına karşılayamaması ve başkalarıyla ortaklaşa çalışmaya gereksinim duymasıdır. Birey gereksinimlerini ancak bir bütünün ortaklaşa çalışmasıyla doyurabildiğinden, birey ile bütün (toplum) arasında, "borçlu" ile "borç veren" arasındaki ilişkiye benzeyen bir ilişki ortaya çıkar. Bütünün varlığını koruyabilmesi için, bireyin bütüne olan borcunun farkında olması, bütünün varlığını gözetmesi gerekir. Bu, ancak "sorumluluk" bilinciyle gerçekleşir. Bu nedenle, bireyde, topluma karşı bir sorumluluk bilinci yaratmak gerekir. Bu, borçlunun "söz vermesi" ve "sözünü tutmak zorunda bırakılması"yla sağlanabilir. Gereksinimleri karşılığında bir şeyi borç alan kişi geri ödeyeceğine dair güven

oluşturabilmek, sözünün ciddiyetine ve kutsallığına bir güvence sağlayabilmek, geri ödemeyi bir ödev olarak, kendi vicdanına karşı bir zorunluluk olarak işleyebilmek için, borç verenle bir sözleşme yapıp, geri ödemeyi beceremezse "sahip olduğu" başka bir şeyi onun yerine vermeyi taahhüt eder: örneğin bedenini, kanısını, özgürlüğünü, hatta canını...

Ancak "hafıza", "hatırlama" olmadan söz vermenin bir anlamı olmaya çağından, "söz verme hakkına sahip bir hayvan"ı başarılı bir biçimde üretebilmek için, Nietzsche'ye göre, hafızayı da üretmek zorunludur. Verilen sözün, borç verenle yapılan sözleşmenin hafızada depolanması, *sorumluluk* dediğimiz şeyin kaynağını oluşturur.

Kendi doğasından, kendi doğal halinden koparılıp "insan" haline getirilmiş bu hayvan için, sorumluluğun ortaya çıkmasıyla birlikte "özgürlük" anlayışı da değişir: "özgürlük, sorumluluklarımızın kölesi olmaktır."

Borç veren ile borçlu arasındaki ilişkiyi daha güvenilir, daha kestirilebilir, hesaplanabilir kılmak için bundan sonra atılması gereken adım, bu temel ilişkiden hareket eden bir "adalet" anlayışı oluşturmaktır. Bu adalet anlayışının temelinde "suçlunun, -verdiği sözden, yaptığı sözleşmeden, taşıdığı sorumluluklardan- farklı davranmış olduğu için cezayı hak ettiği" fikri vardır. Peki, suçun muadili olarak tasarlanan cezanın içeriği ne olmalıdır ki, adalet sağlanabilsin? Burada, "güç anlaşılır ve esrarengiz" bir akıl yürütme biçimi devreye girer ve zararın "ancak sanığın acı çekmesi aracılığıyla karşılanabileceği" fikri ortaya çıkar. İlk bakışta, "verilen sözün tutulmaması" ile "sözünü tutmayana uygulanacak şiddet, gösterilecek kabalık ve verilecek acı" arasındaki bağın hangi akıl yürütmeyle kurulduğunu görebilmek pek olanaklı

değildir. Karşımızdakinin acı çekmesinin bize olan borcunu ne ölçüde karşılayabileceğini ussal bir hesapla anlayabilmek imkansızdır. Ama, Nietzsche'ye göre, bu ikisi arasındaki bağı *ressentiment* (hınc) duygusu kurar. Zarara uğrayan kişi maruz kaldığı kaybın karşılığında sıradışı dengeleyici bir haz, acı verme hazzı aldığı ölçüde, hıncı yattırır. Burada, suç olan eylem aracılığıyla cezaya uğrayan kişi açısından cezalandırma, suç yoluyla ortaya çıkarılan hıncın yatıştırılması işlevini görür.

Adalet, insanlar arasında sonu gelmeyen, taraflara zarar vermekten başka işe yaramayan, bir arada yaşamayı olanaksız kılan, güçlerini boşa harcamalarına ve tükenmelerine neden olan mücadeleleri engellemek için ortaya çıkmıştır. İnsanlar, bir arada, bir toplum olarak yaşamaya başlayabilmeyi, bu adalet anlayışı sayesinde ve onun aracılığıyla becerebilmişlerdir. İnsanın toplumsal yaşam aracılığıyla insanlaşmasının kökeninde bu adalet anlayışı ve onun uygulanabilmesi vardır.

Nietzsche için "insan", hep bir yarı-hayvandır. Bu yarı-hayvanın, bugün bizim anladığımız anlamda "insanlaşması", yani kendisini hayvanlarla ortak kılan içgüdülerini, hayvansı şiddet ve vahşilik eylemlerini terk etmesi, yani uysallaşması, "uygarlaşması", evcilleşmesi, ancak efendilerin onları -hak olanı ve olmayanı belirleyerek- tahakküm altına almasıyla ortaya çıkar. "İnsanlaşma", aslında insanın kendi gücünü, enerjisini, kendi çıkarı için gerçekleştirdiği saldırganca ve vahşice eylemleri denetim altına alması, bastırması, disipline etmesi anlamına gelir. Nietzsche için. Dolayısıyla cezalandırma insanın bu biçimsiz, taşkın, düzensiz, disiplinsiz yanının biçimlendirilmesi, bir kılığa sokulması işlevini görür aslında. Bu biçim, bu kılıksa, toplumsal yaşam

içinde ve toplumsal yaşamı olanaklı kılacak bir tarzda tasarlanır. Toplumsal yaşam tarafından biçimlenmemiş varlık Nietzsche tarafından "yarı-hayvan" diye nitelenirken, ancak bir toplumsal bütün tarafından herhangi bir biçimde biçimlenmiş olan varlık "insan" adını alır. Bu durum, bu varlığı, temelde "gücünü boşaltmak" üzerine kurulu hayvansı doğasından tamamen kopartmış, kendi kendine yabancı bir varlık haline getirmiştir. İnsan, toplumsal yaşam içerisinde, doğasından kaynaklanan her eylemden suçluluk duymaya başlamıştır.

Bir toplumun varlığını sürdürmesinin aracı olan "ahlak, sürü insanının hayvani vasıflarını ehlileştirir". Hukukun kökenini oluşturan ahlak, belirli koşullar içinde yaşayan bir topluluğun belirli bir perspektiften oluşturduğu bir değerlendirme ve düzenleme aracıdır. Kökenlerine bakıldığında, içgüdülerin doyurulmasının biçimlerini veren bir araç olarak görünür. İstemenin doyurulmasının dolayınlanmış halini yaratır, ahlak. Ahlakten uzaklaşan eylem cezalandırılır. Ahlak, "insan olma"nın ölçütüdür. Çünkü içgüdülerin meşru tatmin yollarını göstermek işine yarar. Cezaysa, insanların, ahlaka uygun olmayan ve diğerlerine zarar veren içgüdülerinin, kökünden kurutulması için bir araç teşkil eder. Cezasız ahlak olmaz, ancak cezanın kendisi ahlak-dışı bir konumdur. Bu nedenle, cezanın ahlaklı bir davranış olup olmadığı sorgulanamaz. O, insanlaştırır; ama bunu insani olmayan bir yoldan yapar.

Dolayısıyla Nietzsche için "insan olmak", aslında insanın doğasına aykırı bir haldir. Çünkü ancak kendi doğasının bastırılması yoluyla gerçekleşir. Bu doğanın bastırılması da ahlak-dışı ve insani olmayan bir tutumdur. Ancak, yine de sonunda ortaya çıkan "insanlaşmış bir varlık"tır.

Cezalandırmanın gördüğü işleve baktığımızda, gerçekte, insanı öznel, başkaları tarafından paylaşılmayan, hatta başkalarına karşı olan isteklerinden uzaklaştırmak ve onu toplumsallaştırmak işine yaradığını görürüz. Bu bakımdan ceza, henüz toplumsal yaşama uyum sağlayamamış, hatta toplumsal yaşamı tehdit eden bireylere uygulanır. Ceza aracılığıyla cezalandırılan, özneliktir. Amacı, öznel olanı ortadan kaldırıp tümel olanı gerçekleştirmektir.

Dolayısıyla "Ceza insanlaştırır mı?" sorusuna her iki filozof da "Evet" yanıtını verir. Ama gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur: Her iki filozof için de "insanlaşma"nın sabit, belirli, standart bir içeriği yoktur. Bu içerik, belirli bir insan topluluğunun içinde yaşadığı fiziksel koşullara ve kendi gereksinimlerini karşılamak üzere aralarında kurdukları ve geliştirdikleri ilişki, iş ve etkinliklere göre değişir. Cezalandırma, her toplumda farklı bir "insan"ı oluşturmak içindir.

Yararlanılan Kaynaklar

- HEGEL, G.W.F., *Phenomenology of Spirit*, tr. by A.V. Miller; Oxford, Oxford University Press, 1977.
- HEGEL, G.W.F., *Elements of the Philosophy of Right*, tr. by H.B. Nisbet; Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- HEGEL, G.W.F., *Tarihte Akıl*, çev. Önay Sözer; İstanbul, Kılbalcı Yayınevi, 1995.
- NIETZSCHE, Friedrich, *The Will to Power*, tr. by Walter Kaufmann, R. J. Hollingdale; New York, Random House, 1967.
- NIETZSCHE, Friedrich, *On the Genealogy of Morals*, tr. by Walter Kaufmann; New York, Vintage Books, 1989.

•NIETZSCHE, Friedrich, *Beyond Good and Evil*, tr. by R. J. Hollingdale; New York, Penguin Books, 1990.

•NIETZSCHE, Friedrich, *Putların Alacakaranlığı*, çev. Hüseyin Kaytan; İstanbul, Akyüz Yayınları, 1991.

•NIETZSCHE, Friedrich, *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, çev. Turan Oflazoğlu; İstanbul, MEB Yayınları, 2001.

Işıl BAYAR BRAVO(*)

Ahlâk ile hukukun birbirine göre öncelik-sonralık ilişkisini anlamak için öncelikle bu konuyla ilgilenmiş olan Hegel'in "ahlâklılık" ve "hukuk"tan (ya da yasalar bütününden) ne anladığının ortaya konulması yerinde olur.

Hegel'e göre "vicdan", "hak", "isteme", "istememin güdüsü ve amacının ne olduğu", "niyet", "amaç", "iyi", "eylem" kavramları ve konuları ahlâklılık alanı içinde ele alınır. Aslında insani sıfatını kullandığımız her yerde, bu sıfatın yerine ahlâklılık terimini kullanabiliriz. Yani, Hegel için insani olanla ahlâki/ahlâksal olan özdeştir.

Ahlâksal olanın ya da ahlâklılığın kökeninin, insanların gereksinimlerinin karşılanması ve varlıklarının sürdürülmesi için düzenlenen toplumsal ilişkilerde olduğunu görmek zor olmayacaktır. Ahlâka ait düzenleme ve ilkeler, kaynağını, insani içgüdü ve gereksinimlerin doyurulmasında bulur (Bravo, 2005, s.139). Bu, ahlâkın, "ahlâksal olmayan" kökenidir. İnsan hayvansal yanlarını doyurmaya çalışırken, kendisini hayvanlar dünyasından ayıran bir düzenleme yaratmıştır. Bu nedenle ahlâksalılık, "birey ile birey", "birey ile toplum ve devlet" arasındaki ilişkilerde söz konusudur (Bravo, 2005, s.139). İnsan birey olmazsa, (yani belirli toplumsal ilişkilerde yer almazsa) ahlâklı olamaz. Toplumsal ilişkilerin

dışındaki insan, ancak bir "kişi"dir. "Kişi-kişi ilişkisi" de doğa durumundaki "hayvan-hayvan ilişkisi"ne benzer: yani, güce dayalı olarak oluşturulan ilişkiye.

İnsanın hayvansallığının aşılması gerekir, bu da ancak toplumsal ilişkiler ağının kurulmasıyla mümkündür, ki bu ilişkiler kurulmaya başladığı anda ahlâksallıkla karşılaşırız.

Bir toplumsal ilişki ağı içindeki kişi, yaptığı herhangi bir haksızlık nedeniyle cezalandırıldığında, hakkı olmayan bir şeyi istediğini anlar. Bu da onu neyin hakkı olduğu, neyin hakkı olmadığı konusunda düşündürür. Tam bu noktada o artık "kişi" olarak değil, kendi amaçları, niyetleri ve "iyi" üzerine düşünen "özne" olarak adlandırılır (Hegel, 1991, pr. 101-05). Dolayısıyla "istemelerin güdüsünün ve amacının" ne olduğu sorusu, ahlâklılıkla ilintili olarak karşımıza çıkar.

Özne, istediği şeyin kendi isteğine uygun olmadığını gördüğünde, nesneyle arasında bir karşıtlık çıkar. Bu karşıtlığı aşabilmek için, öznenin bir etkinlikte nesneyi dönüştürmesi gerekir. Bu etkinlik, "eylem" adını alır: "eylem, öznel ya da ahlâki olan istememin ifadesidir" (Hegel, 1991, pr. 113-14).

İstemeyle ilişkisinde eylemin üç yanı vardır: amaç, niyet, iyi.

(*) Yard. Doç. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi